

**Η διαδικασία ανάπτυξης του ντοκιμαντέρ:
Πώς από την πολύ γενική και αόριστη αρχική ιδέα
οδηγούμαστε σε συγκεκριμένες και ουσιαστικές
κατευθύνσεις, για να εντοπίσουμε την ιστορία
που θέλουμε να διηγηθούμε, το διακύβευμα,
τη μορφή, το ύφος, τους χαρακτήρες, τους τόπους,
τον χρόνο, το τόξο της αφήγησης της ταινίας μας**

Διονυσία Κοπανά

Σκηνοθέτις/κινηματογραφίστρια

Η ανάπτυξη της ιδέας στο ντοκιμαντέρ και η γραφή του δημιουργού

Το ντοκιμαντέρ είναι ένας τρόπος να αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο. Να συνδεόμαστε μαζί του· είναι η συνειδητή αντιμετώπιση της πραγματικότητας. Είναι ένας τρόπος να αφηγούμαστε ιστορίες, μια προσπάθεια να βρούμε μια σχέση με την αλήθεια και τις πολλαπλές της εκφάνσεις. Ο ντοκιμαντερίστας είναι ένας παραμυθάς που λέει ιστορίες με εικόνες και ήχους, και αναζητά μια αισθητική γλώσσα για να αποτυπώσει την πραγματικότητα. Το ντοκιμαντέρ δεν είναι μια απλή καταγραφή της πραγματικότητας, άλλα η αποκάλυψή της, η ερμηνεία της. Παρατηρεί τις υπόγειες σχέσεις που αναπτύσσονται παράλληλα μέσα στην πραγματικότητα. Παρατηρεί τις πολλαπλές πραγματικότητες. Και για να γεννηθεί ένα βλέμμα, είναι αναγκαίος ο χρόνος.

Το ντοκιμαντέρ είναι το κατεξοχήν κινηματογραφικό είδος που ανιχνεύει την ανθρώπινη κατάσταση μέσα στον κόσμο, στο σύμπαν. Εμείς, οι σκηνοθέτες ντοκιμαντέρ, συλλέγουμε αφηγήσεις ζωής, μνήμες, βιώματα, ιστορίες, Ιστορία. Συλλαμβάνουμε τον χρόνο της μνήμης. Και όχι μόνο. Είμαστε και εμείς κομμάτι του σύμπαντος, του αιώνιου χρόνου. Μέσα σε κάθε θέμα μπορούμε να καθρεφτιστούμε.

Ζητούμενο είναι να βρούμε τη δική μας προσωπική τομή, την δική μας σύνδεση με το θέμα που επιλέγουμε, έτσι ώστε να το διυλίσουμε με τον καλύτερο τρόπο. Απευθυνόμαστε με άλλους όρους στον θεατή, ως δημιουργοί. Όχι ως πληροφορητές. Δεν βρισκόμαστε μεταξύ της πληροφορίας και του θεατή. Δεν μας λείπει η πληροφορία, αλλά ο τρόπος που την προσεγγίζουμε, για να αναδείξουμε ένα «άλλο βλέμμα». Η πραγματικότητα έχει πολλές όψεις και αυτές τις όψεις θέλουν να αναδείξουν οι ντοκιμαντερίστες. Το ντοκιμαντέρ δεν είναι υποχρεωμένο να δίνει απαντήσεις, οφείλει όμως να θέτει ερωτήματα. Είναι ένας τρόπος να βλέπουμε τον κόσμο με άλλα μάτια.

Η ιδέα και η δέσμευση

Όλα ξεκινούν από μια αρχική, αόριστη, γενική ιδέα. Από τη στιγμή της γέννησης μιας ιδέας μέχρι να γίνει ένα ντοκιμαντέρ πρέπει να διασχίσουμε έναν μακρύ και συχνά επίπονο δρόμο. Γι' αυτό χρειάζεται ο δημιουργός να έχει υπομονή, επιμονή και, πάνω απ' όλα, πάθος και όραμα.

Το θέμα και η έρευνα

Όταν καταλήξουμε στο θέμα μας, ξεκινάει μια μακρά περίοδος έρευνας. Μπαίνουμε σε μια βαθιά και ουσιαστική σχέση με το θέμα, προσπαθώντας να κατανοήσουμε τι είναι αυτό για το οποίο θέλουμε να μιλήσουμε. Ξεκινάει μια περίοδος έρευνας που μπορεί κανείς να πει ότι λειτουργούμε άτυπα σαν ιστορικοί, σαν ιστοριοδίφες, σαν ανθρωπολόγοι, ακόμη και σαν αρχαιολόγοι. Αρχεία, βιβλία, εφημερίδες, διαδίκτυο, ζωντανές μαρτυρίες, τόποι και κάθε είδους πηγή πρέπει να μελετηθεί. Μπαίνουμε σε μια βιωματική σχέση με το θέμα και ξεκινάει μια μακρά περίοδος συμβιωτικής σχέσης μαζί του. Πρέπει να συλλογιστούμε πάνω στον βαθμό δέσμευσής μας. Το αποτέλεσμα της ταινίας μας θα κριθεί από τον βαθμό αυτής της δέσμευσης. Είναι μεγάλος πλούτος να μπορεί κανείς να κινηθεί μέσα σε μεγάλες χρονικές φάσεις και ελεύθερο πλαίσιο κατά την περίοδο της έρευνας. Φυσικά, όμως, θα πρέπει να δεσμευτούμε και από μια στοιχειώδη μεθοδολογία, την οποία πρέπει να ορίσουμε. Είναι σημαντικό να ορίσουμε τι είναι η έρευνα. Να ορίσουμε τι πιστεύουμε ότι είναι το ντοκιμαντέρ κάθε φορά. Να ορίσουμε το ντοκιμαντέρ σαν καλλιτεχνική έκφραση. Κι εμείς οι ντοκιμαντερίστες πρέπει να το υπερασπιζόμαστε σαν καλλιτεχνικό είδος.

Η έρευνα είναι δραστήριο στάδιο δουλείας, ο δημιουργός βρίσκεται σε μια κινη-

τικότητα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Υπάρχει μια αίσθηση υπερδραστηριότητας. Πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί. Αν μαζεύουμε υλικό χωρίς κριτήριο και στόχευση, το υλικό γίνεται σαρκοβόρο. Πρέπει να εστιάζομαστε στον στόχο για να είναι η έρευνά μας κάθετη και άρα προς το βάθος. Να σκαλίζουμε προς τα κάτω. Αλλιώς, αναπτυσσόμαστε οριζόντια και σε μεγαλύτερη έκταση, και έτσι υπάρχει κίνδυνος να χαθούμε και να μείνουμε στην επιφάνεια μιας στεγνής παράθεσης πληροφοριών. Το θέμα γεννιέται από την επαφή μας με την πραγματικότητα. Κάθε θέμα μπορεί να επεκταθεί προς το άπειρο. Πρέπει να αποκτήσουμε συνείδηση της έκτασής του. Να έχουμε μια ταπεινότητα απέναντί του. Να δεχόμαστε πως δεν ξέρουμε και πάμε να μάθουμε. Να δεχόμαστε ότι δεν μπορούμε να τα δούμε όλα, δεν μπορούμε να τα πούμε όλα. Μπορούμε να πούμε καλά αυτά που εμείς βλέπουμε καλά, αυτά με τα οποία εμείς συνδεόμαστε και βρίσκουμε συγγένειες μαζί τους. Και άρα τη δική μας οπτική θα μεταδώσουμε. Μια οπτική που θα είναι καινούργια για τον θεατή. Και κάθε φορά πρέπει να βρίσκουμε ένα κινηματογραφικό ανάλογο για να αφηγηθούμε την ιστορία μας. Όχι να παραθέτουμε στεγνές πληροφορίες, αλλά να αναδεικνύουμε βιώματα και να αποτυπώνουμε αυτό που προκύπτει από την ουσιαστική μας σχέση με το θέμα που ερευνούμε.

Κάθε αφηρημένη ιδέα, κάθε θέμα, εμπεριέχει a priori πολλαπλές δυνατότητες και δυναμικές. Το να έχουμε μια ιδέα είναι σαν να ανοίγουμε μια βεντάλια που έχει άπειρες αποχρώσεις. Άπειρες ιστορίες που ανοίγονται μπροστά μας. Ποια ή ποιες όμως από αυτές θα διαλέξουμε να πούμε; Πώς εντοπίζουμε τον πυρήνα, την ουσία του θέματός μας; Τι είναι αυτό που θέλουμε να πούμε με την ταινία μας; Θέλει χρόνο και δουλειά ώστε να κατανοήσουμε πώς από την πολύ γενική και αόριστη ιδέα θα οδηγηθούμε σε συγκεκριμένες και ουσιαστικές κατευθύνσεις, για να εντοπίσουμε την ιστορία που θέλουμε να διηγηθούμε, τη μορφή και το ύφος που θα έχει η ταινία μας, τους χαρακτήρες, τους τόπους, τον χρόνο, το τόξο της αφήγησής μας.

Γράφοντας για το ντοκιμαντέρ

Έτσι, κατά το στάδιο της ανάπτυξης ξεκινάμε να γράφουμε για το θέμα μας, για να «βρούμε» την ταινία μας. Καθόλη τη διάρκεια της ανάπτυξης συνεχίζουμε να γράφουμε. Να κρατάμε σημειώσεις που θα μας βοηθήσουν να εντοπίσουμε το θέμα μας. Να κατανοήσουμε ποια είναι η ταινία μας. Είναι πολύ βοηθητικό να γράφουμε τις σκέψεις μας για το θέμα και την ταινία. Βρίσκουμε την ιστορία μας γράφοντας γι' αυτήν. Ξεκαθαρίζουμε τι πραγματεύεται η ταινία μας. Ποιο είναι το διακύβευμα, ο πυρήνας, η καρδιά της.

Ας υποθέσουμε ότι θέλουμε να κάνουμε ένα ντοκιμαντέρ για τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Ο Κολοκοτρώνης είναι ένα γνωστό ιστορικό πρόσωπο και γι' αυτό εντάσσεται σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο. Τι ακριβώς όμως θέλουμε να κάνουμε; Μια ταινία για τη ζωή του; Μια ταινία για τα στρατηγικά του επιτεύγματα; Μια ταινία για την ανθρώπινη υπόστασή του; Μια ταινία στην οποία θα ανασύρουμε άγνωστες πτυχές της ζωής του; Για να ρίξουμε φως σε κάποιες ρωγμές του βίου του; Για τα αρνητικά, μήπως, στοιχεία που μπορεί να υπεισέρχονται στην προσωπικότητά του; Τα θετικά; Για όλα αυτά; Για κάποια από αυτά; Ποια είναι η κύρια θεματολογία μας, ποιες οι επιμέρους που πρέπει να ερευνηθούν; Όταν γράφουμε για το project (έργο) μας, γράφουμε για την ταινία μας. Μας βοηθά αυτή η πρακτική να ανακαλύψουμε ποια είναι η ταινία μας και τι είναι αυτό το οποίο θέλουμε να αφηγηθούμε.

Το ντοκιμαντέρ δεν είναι μόνο μια καταγραφή της πραγματικότητας. Είναι η αποκάλυψη της πραγματικότητας αλλά και ερμηνεία της. Είναι κινηματογράφος, κατασκευή, δημιουργία. Στην αρχή, έχουμε μια αόριστη ιδέα, μετά σκιαγραφούμε το θέμα μας, μετά ψάχνουμε και μαζεύουμε υλικό μέσω της έρευνας. Σιγά σιγά φτιάχνουμε μια πιο ξεκάθαρη εικόνα. Στο στάδιο ανάπτυξης της ταινίας μαζεύουμε σκέψεις, φιλοδοξίες, προθέσεις. Όραμα.

Η ταινία και ο δημιουργός «κλειδώνουν» από τη στιγμή που μπαίνει μέσα του η ιδέα σαν σπόρος. Η σχέση του δημιουργού με το αναπτυσσόμενο πρότζεκτ είναι συμβιωτική. Ωριμάζουν μαζί. Είναι μια ταινία που δεν υπάρχει ακόμα. Αναπτύσσεται, αλλάζει, μεγαλώνει. Το ίδιο και ο δημιουργός. Και οι δύο μεγαλώνουν μέσα στη διάρκεια της διαδικασίας ανάπτυξης της ιδέας. Είναι σαν να ταΐζει ο δημιουργός την ταινία και να τη μεγαλώνει. Και η ταινία αναπτύσσει τον δημιουργό. Σε κάποιο σημείο της διαδικασίας ρωτάει ο δημιουργός τον εαυτό του «Είμαι έτοιμος να κάνω την ταινία;». Άλλα πρέπει και η ταινία να είναι έτοιμη να γίνει. Η ταινία και ο δημιουργός πρέπει να έχουν ωριμάσει και οι δύο στον ίδιο χρόνο για να προκύψει ένα αποτέλεσμα.

Συνεχίζουμε λοιπόν την πορεία ανάπτυξης της ιδέας γράφοντας.

Το κλειδί είναι να αρχίσουμε να ακούμε πώς μιλάμε για την ταινία και πώς σκεφτόμαστε γι' αυτήν. Πρέπει να αναγνωρίσουμε τον τρόπο που μιλάμε στους άλλους γι' αυτήν. Αυτό θα μας δώσει γραπτό υλικό. Λειτουργεί με τον εξής τρόπο: πρέπει να πάμε στο πεδίο. Να δούμε και να νιώσουμε. Να συλλέξουμε εικόνες και ήχους. Αισθήματα. Συναισθήματα. Έτσι θα συνδεόμαστε με την ταινία. Ας υποθέσουμε ότι είμαστε έξω, στο πεδίο της έρευνας, και βρίσκουμε κάποιον που θα θέλαμε να είναι στην ταινία. Τον παρατηρούμε. Τον παρατηρούμε μαζί με άλλα πρόσωπα, τις σχέσεις τους, τις δράσεις τους, τη διάδρασή τους. Μετά μιλάμε σε κάποιον άλλον γι' αυτά που παρατηρήσαμε. Ακούμε αυτά που λέμε. Βάζουμε λέξεις στις εντυπώσεις, τις παρατηρήσεις, τα αισθήματά μας, για τους ανθρώπους, τα μέρη, τις σχέσεις, τις

πράξεις κ.ά. Τώρα πρέπει να γράψουμε στο χαρτί αυτές τις λέξεις. Δεν χρειάζεται ακόμη να γράψουμε προτάσεις, παραγράφους. Μόνο λέξεις. Δυο λέξεις για το βλέμμα των ανθρώπων, δυο λέξεις για τη χροιά της φωνής τους. Περιγράφουμε με τρεις λέξεις πώς κινούνται. Τρεις λέξεις για την ατμόσφαιρα, το φως σε αυτό το μέρος. Τους ήχους. Τι σκεφτόμαστε; Γιατί θέλουμε να κάνουμε αυτή την ταινία; Τι πιστεύουμε για το θέμα; Τι θέλουμε να αναδείξουμε; Ποιες δράσεις και ποιες καταστάσεις θέλουμε να παρουσιάσουμε; Για την αισθητική της, την κοινωνική της διάσταση, την ιστορική; Τι συναισθήματα, τι σκέψεις θέλουμε να προκαλέσουμε στους θεατές; Γράφουμε τις σημαντικές λέξεις και μετά θα τις κάνουμε προτάσεις. Μαζεύοντας αυτές τις λέξεις δεν προετοιμαζόμαστε μόνον για να γράψουμε για την ταινία, αλλά και προετοιμάζουμε τον εαυτό μας για την κινηματογράφηση. Έτσι, όταν κάποια στιγμή θα γυρίσουμε πίσω στο πεδίο με την κάμερα, θα είμαστε ξεκάθαροι για το τι θέλουμε να κινηματογραφήσουμε, αλλά και γιατί το θέλουμε. Αν κάποιος γνωστός μάς συναντήσει τυχαία στον δρόμο και μας ρωτήσει με τι ασχολούμαστε αυτό τον καιρό, του απαντάμε ότι αναπτύσσουμε μια ταινία, αλλά επειδή καταλαβαίνουμε ότι βιάζεται, του περιγράφουμε με λίγα λόγια σε τι αναφέρεται. Αυτό όμως που θα πούμε θα μας εκπλήξει και είναι σίγουρο ότι θα μας βοηθήσει. Θα δούμε πόσο σύντομη και περιεκτική είναι η απάντησή μας. Αργότερα, συναντάμε κάποιον άλλον που μπορεί να καταλάβουμε ότι βαριέται λιγότερο. Εκεί ακούμε αυτό που λεμέ ξανά και ακούμε κάτι μη αναμενόμενο και μάλιστα κάτι πολύ χρήσιμο. Κάποια άλλη στιγμή μπορεί να συναντήσουμε έναν άνθρωπο που εκτιμάμε πολύ τη γνώμη του και τότε θα εκπλαγούμε, όταν συνειδητοποιήσουμε πόσο αλλάζει αυτό που του περιγράφουμε και ο τρόπος που το περιγράφουμε. Μια άλλη μέρα έχουμε ένα ραντεβού με ένα σημαντικό πρόσωπο που μπορεί να μας δώσει πρόσβαση για ένα μέρος, ή έναν χαρακτήρα που θέλουμε να κινηματογραφήσουμε. Κι εδώ πρέπει να ακούσουμε τι θα του πούμε. Από όλες αυτές τις συναντήσεις πρέπει να κρατήσουμε σημειώσεις. Αργότερα, όλες αυτές τις σημειώσεις που έχουμε συλλέξει κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης τις τακτοποιούμε, κάνουμε προτάσεις και κείμενο.

Από τη συνειρμική γραφή στη δομημένη πρόταση

Στο ντοκιμαντέρ που προορίζεται να συλλάβει πτυχές της «πραγματικής ζωής» συνήθως δεν υπάρχει σενάριο, μιας και δεν είναι εύκολο να προβλέψουμε την πραγματικότητα. Στα ντοκιμαντέρ παρατήρησης τη θέση του σεναρίου παίρνει το treatment, δηλαδή μια περιγραφή του θέματος. Το σενάριο γράφεται αφού ολοκληρωθούν τα γυρίσματα και κατά τη διάρκεια του μοντάζ. Στα ντοκιμαντέρ που

μπορούμε να κατασκευάσουμε τη δομή τους εκ των προτέρων ακολουθούμε συγκεκριμένο σενάριο, όπως στα δραματοποιημένα ντοκιμαντέρ, ιστορικά, επιστημονικά, ντοκιμαντέρ δοκιμαϊκής κατεύθυνσης κ.ά.

Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένας φάκελος που, όταν κάποιος τον διαβάσει, θα καταλάβει τι έχει στο μυαλό του ο δημιουργός. Ο φάκελος αυτός περιέχει τα εξής:

1. Log Line: μια παράγραφο που σε δυο τρεις σειρές περιγράφει την καρδιά του θέματός μας.

2. Σύνοψη: μισή, έως μία σελίδα που παρουσιάζει το θέμα της ταινίας. Είναι βοηθητικό να απαντήσουμε στις ερωτήσεις Ποιος, Τι, Πού, Πότε, Γιατί.

3. Ανεπτυγμένη περιγραφή (treatment) του τι θα κινηματογραφήσουμε, από τις παρατηρήσεις μας στους ανθρώπους, στα μέρη, στις σχέσεις, τις δράσεις. Τι συμβαίνει από την αρχή ως το τέλος. Περιγράφουμε όλα τα δομικά στοιχεία τα οποία φτιάχνουν την ταινία.

4. Σκηνοθετική προσέγγιση: μια παρουσίαση δηλαδή στην οποία αναφέρουμε το ύφος και τη φόρμα της ταινίας, πώς δηλαδή θα δείχνει, πώς θα είναι η κινηματογράφησης της, ποια στοιχεία θα δομούν την αφήγηση.

Είναι σημαντικό να διαχωρίσουμε τι είναι κινηματογραφήσιμο και τι όχι σε αυτό που γράφουμε. Όταν περιγράφουμε ένα πρόσωπο, δίνουμε πληροφορίες με μια δυο γραμμές που μιλούν για το παρελθόν του, το background. Μετά περιγράφουμε το πρόσωπο με συμπαγή τρόπο στο εδώ και τώρα. Περιγράφουμε αυτά που θα κινηματογραφήσουμε από αυτό που λέμε παρατήρηση. Αυτά δηλαδή που μπορεί να συλλάβει η κάμερα και το μικρόφωνο.

Αφού γνωρίσουμε τους χώρους, τους χαρακτήρες μας, τις δράσεις τους, ακόμη και τις έννοιες που θέλουμε να αναδύονται μέσα από την ταινία μας, είναι καλό να οργανώνουμε και αυτό που ονομάζουμε shooting list (λίστα γυρισμάτων). Ποιες σκηνές και ποια πλάνα θα κινηματογραφήσουμε όταν θα βρεθούμε στους χώρους γυρισμάτων, ώστε να είμαστε προετοιμασμένοι και να μπορέσουμε να αφηγηθούμε την ιστορία μας με τον ευστοχότερο οπτικοακουστικό τρόπο;

Η διαδικασία ανάπτυξης μιας ταινίας είναι ταυτόχρονα δημιουργία και αποκάλυψη. Η ταινία είναι πάντα εδώ. Απλά, ο δημιουργός πρέπει να την αποκαλύψει. Η ταινία είναι λανθάνουσα μέσα στα στοιχεία, στο υλικό που έχουμε μαζέψει. Το μόνο που απομένει είναι να ελευθερωθεί, να βγει προς τα έξω. Ο δημιουργός μπορεί να πιστεύει ότι βρήκε την ταινία, αλλά μπορεί εξίσου η ταινία να βρήκε τον δημιουργό. Υπάρχει πάντα μια ταινία που είναι να γίνει, και είτε αυτή επιλέγει τον δημιουργό της, είτε ο δημιουργός την επιλέγει. Όμως είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζουμε γιατί επιλέγουμε το συγκεκριμένο θέμα και όχι ένα άλλο. Πρέπει να είμαστε σε θέση να απαντήσουμε σε αυτό το «γιατί θέλουμε να κάνουμε αυτή την ταινία;». Ποιοι λόγοι

μάς οδηγούν στο θέμα που επιλέγουμε; Πού συνδεόμαστε με αυτό το θέμα; Ποιες είναι οι συγγένειες που νιώθουμε; Πού και πώς καθρεφτιζόμαστε μέσα στο θέμα μας; Αν μπορούμε να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα, η ταινία θα μπορεί σίγουρα να πατάει στα πόδια της.

Συγκεκριμένες επιλογές, αποφάσεις, υποσυνείδητες ή μη, προαισθήματα, ποιότητες μπορεί να προκαθορίσουν την ταινία νωρίς στην ανάπτυξή της. Η διαδικασία ανάπτυξης υπηρετεί την ταινία και τρέφει τις ανάγκες της, έτσι ώστε να προκύψει με την πιο στέρεα φόρμα της.

Συνηθίζω να αναφέρω το ανέκδοτο του Μιχαήλ Άγγελου, που επί μέρες γυροφέρνει κοιτώντας στην αυλή του εργαστηρίου του ένα τεράστιο κομμάτι μάρμαρο. Οι μαθητές του αναρωτιούνται τι στο καλό κάνει και κάποια στιγμή ο πιο θαρραλέος τον πλησιάζει και τον ρωτά γιατί γυρίζει γύρω γύρω βαθυστόχαστος. Εκείνος απαντά πως ακούει το άγαλμα που βρίσκεται μέσα στον όγκο του μαρμάρου, και ότι τώρα που το άκουσε και το είδε δεν έχει παρά να πετάξει το περιττό μάρμαρο, ώστε να αναδυθεί το άγαλμα.

Έτσι λοιπόν και το ντοκιμαντέρ βρίσκεται σε λανθάνουσα μορφή μέσα στο υλικό που συσσωρεύουμε. Αυτό που έχουμε να κάνουμε είναι να ξεκαθαρίσουμε ό,τι είναι άχρηστο.

Η φόρμα, το ύφος, η γραφή του δημιουργού

Κάθε δημιουργός έχει την ταυτότητά του. Κάθε ταινία έχει το δικό της ύφος, στιλ. Τη δική της προσέγγιση, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο θα διηγηθούμε την ιστορία μας. Αυτό που λέμε: Γραφή του δημιουργού. Το σημαντικό δεν είναι το θέμα. Το σημαντικό είναι πώς θα προσεγγίσουμε το θέμα, ο χειρισμός του. Πώς θα το αναδείξουμε. Με ποιον τρόπο θα δείξουμε το θέμα μας με εικόνα και ήχο. Ναι, παρατηρούμε μια πραγματικότητα, όμως δεν είναι αυτή καθαυτή η πραγματικότητα, αλλά ο τρόπος που την παρατηρούμε. Ο δημιουργός του ντοκιμαντέρ προσπαθεί να προσεγγίσει αυτό που ονομάζουμε *πραγματικότητα* με τον δικό του τρόπο, τη δική του μοναδική οπτική. Όπως σε κάθε τέχνη, έτσι και εδώ στο ντοκιμαντέρ υπάρχουν διαφορετικές τεχνικές αφήγησης με τις οποίες ο δημιουργός λέει μια ιστορία. Όπως κάνει ένας ζωγράφος, ένας συγγραφέας, γενικά ένας καλλιτέχνης. Όσο πιο στέρεα υποκειμενική ματιά είναι η ματιά του ντοκιμαντερίστα, τόσο πιο οικουμενική είναι. Η ταινία μέσω της φόρμας της επιτυγχάνει να έχει δύναμη και πρόσβαση στον θεατή. Ο τρόπος που χειρίζεται το θέμα ο κινηματογραφιστής έχει μεγάλη σημασία. Πώς ένας ζωγράφος ζωγραφίζει με έναν τρόπο, πώς ένας συγγραφέας γράφει με αυτόν

ή τον άλλο τρόπο; Έτσι κι ένας δημιουργός ντοκιμαντέρ χαρακτηρίζεται από τη συγκεκριμένη γραφή του. Πρέπει λοιπόν να δούμε ποιες τεχνικές αφήγησης θα ακολουθήσουμε, ποιο θα είναι το ύφος της ταινίας μας. Ποια αισθητική αναδεικνύουμε.

Τι μορφή θα έχει η ταινία; Με τι τρόπο διηγείται την ιστορία ο δημιουργός; Ποια είναι η σκηνοθετική του προσέγγιση; Τι είδος ντοκιμαντέρ θα κάνει; Θα είναι ντοκιμαντέρ παρατήρησης; Δημοσιογραφικό; Ιστορικό; Εθνογραφικό; Μουσικό; Κοινωνικό; Ποιητικό; Θα έχει δοκιμαϊκή ή εικαστική προσέγγιση; Με τι εικόνες, τι ήχους; Θα έχει μουσική ή μόνο φυσικούς ήχους; Ο χειρισμός του ήχου αφήνει άπειρες δυνατότητες συνειρμών. Κουβαλάει μεγάλο κομμάτι ζώσας πραγματικότητας, κουβαλάει συναισθηματικές εικόνες, ο θεατής μέσα από τον ήχο φτιάχνει τις δικές του εικόνες. Πώς θα χρησιμοποιήσουμε τον λόγο; Θα περιλαμβάνει συνεντεύξεις; Ομιλούσες κεφαλές; Θα έχουμε σχόλιο; Θα έχει χρήση αρχαιακού υλικού; Θα έχει χρώμα ή θα είναι ασπρόμαυρο; Η παρουσία του δημιουργού, φυσική ή μη, θα είναι ορατή στην ταινία; Θα έχει προφορικό σχόλιο (voice over /σπικάζ); Πώς θα χειριστούμε τα εκφραστικά μέσα του σινεμά; Πού θα στήσουμε κάθε φορά την κάμερα, σε ποιο ύψος, σε ποια γωνία σε σχέση με το θέμα μας; Ποιο θα είναι το μέγεθος του πλάνου μας; Θα κινούμε την κάμερα ή θα παρατηρούμε τις δράσεις και τους χαρακτήρες με ακίνητη κάμερα; Μπορεί να μην πρέπει να αλλάζουμε πολλές θέσεις, μπορεί να θέλουμε να κάνουμε πολλά πλάνα. Θα έχουμε στοιχεία δραματοποίησης; Πρέπει να βρίσκουμε κάθε φορά ένα αισθητικό ανάλογο για να αφηγηθούμε την ιστορία μας. Σε ποιον χρόνο θα αναπτυχθεί η ιστορία μας; Θα κάνουμε γυρίσματα σε διάφορες εποχές του χρόνου; Θα ακολουθήσουμε την εξέλιξη μιας κατάστασης σε εκτεταμένο χρόνο; Σε δυο τρεις μέρες ή θα δώσουμε μια αίσθηση του χρόνου σαν μια δίνη που δεν έχει κέντρο; Οι αφηγηματικές τεχνικές που θα ακολουθήσουμε είναι αυτές που θα ορίσουν το ύφος του ντοκιμαντέρ μας. Το ντοκιμαντέρ είναι η Τέχνη του Πραγματικού, που κάθε φορά είναι άλλο. Και κάθε φορά πρέπει να βρούμε τον τρόπο, τις τεχνικές που θα αφηγηθούμε την ιστορία μας.

Διαφορά ντοκιμαντέρ με ρεπορτάζ

Εδώ πρέπει να μιλήσουμε για τη διαφορά του ντοκιμαντέρ από το ρεπορτάζ. Μιλάμε για δυο εντελώς διαφορετικά πράγματα. Οι περισσότεροι έχουμε προσλαμβάνουσες από την τηλεόραση. Η αντίληψή μας διαμορφώνεται από την τηλεόραση. Το ρεπορτάζ είναι τηλεοπτικό προϊόν και εξαντλείται σε επιφανειακές καταγραφές και απαντήσεις. Το ρεπορτάζ χαρακτηρίζεται από την αμεσότητα, την καταγραφή μιας πράξης, χωρίς να ψάχνει να βρει γενεσιουργικές αιτίες, τι θέτει σε κίνηση την πράξη.

Συχνά δεσπάζει ένα σχόλιο που υποδεικνύει αυτό που «πρέπει» να καταλάβουμε. Στις συνεντεύξεις ο συνεντευξιαζόμενος απαντά σε ερωτήσεις ενός δημοσιογράφου που περιμένει από αυτόν προκαθορισμένες απαντήσεις. Το ντοκιμαντέρ ψάχνει βαθύτερα, αμφισβητεί τις φαινομενικές βεβαιότητες.

Η υπόθεση, το θέμα, λοιπόν, δεν έχει σχέση με την τέχνη. Αυτό που διαχωρίζει το εν δυνάμει καλλιτεχνικό γεγονός είναι ο χειρισμός του θέματος. Άλλο δημιουργικό ντοκιμαντέρ και άλλο ρεπορτάζ. Το ντοκιμαντέρ αναζητά μια αισθητική γλώσσα και χρόνο - χώρο παρατήρησης, έρευνας. Προσπαθεί να βρει τρόπους να διυλίσει το θέμα και απευθύνεται με αισθητικούς όρους στον θεατή, προσπαθώντας να εκπαιδεύσει το βλέμμα και τη συνειδητότητά του.

Ο τίτλος

Και φυσικά δεν πρέπει να ξεχνάμε τον τίτλο για το ντοκιμαντέρ μας. Ο τίτλος φτιάχνει μια γεωγραφία. Ορίζει μια γεωγραφία. Δίνοντας τίτλο στο πρότζεκτ μας του δίνουμε υπόσταση. Το ορίζουμε. Το βαφτίζουμε όπως βαφτίζουμε τα παιδιά. Ακόμη και να μην είναι ο τελικός τίτλος αυτός που θα δώσουμε, ας δουλέψουμε με έναν τίτλο εργασίας και αργότερα θα βρούμε τον τελικό.

Χρήσιμες ερωτήσεις που όταν απαντηθούν θα μας βοηθήσουν να «βρούμε» την ταινία που θέλουμε να δημιουργήσουμε:

1. Τι ιστορία διηγούμαι;
2. Γιατί διηγούμαι αυτή την ιστορία;
3. Με τι τρόπο διηγούμαι αυτή την ιστορία, δηλαδή με ποιον κινηματογραφικό τρόπο θα την αποδώσω, ποια θα είναι η σκηνοθετική μου προσέγγιση;
 - 3α. Προσέγγιση
(cinéma vérité, δοκιμαϊκή, δημοσιογραφική, εικαστική προσέγγιση, ή μίξη ειδών)
 - 3β. Στοιχεία γραφής
Γωνίες λήψης, κίνηση κάμερας, φωτισμός (φυσικός, τεχνητός), χρήση αρχειακού υλικού, φωτογραφίες)
 - 3γ. Ήχος
Συνεντεύξεις, προφορικό σχόλιο (voice over), μουσική, voice off
4. Ποιος είναι ο κεντρικός μου ήρωας; Υπάρχουν οι περιφερειακοί χαρακτήρες και, αν ναι, ποιοι είναι;

5. Ποιοι είναι οι χώροι της ταινίας;
6. Ποιοι είναι οι χρόνοι κινηματογράφησης (διάρκεια γυρίσματος, συχνότητα συναντήσεων, πρωί - βράδυ, χειμώνας - καλοκαίρι κ.λπ.);
7. Θα υπάρχει χρήση αρχαιακού υλικού (φωτογραφίες, βίντεο);
8. Ποια θα μπορούσε να είναι η πρώτη και η τελευταία σκηνή του ντοκιμαντέρ;
9. Ποιες είναι οι σημαντικές σκηνές που θέλω να υπάρχουν στην ταινία;
10. Ποιες είναι οι δευτερεύουσες σκηνές που αναδεικνύουν τις σημαντικές;
12. Ποιος είναι ο ρυθμός που επιζητώ να έχει η ταινία (αργός, γρήγορος, μικτός);
13. Ποιος είναι ο τίτλος της ταινίας (έστω προσωρινός);

Επίλογος

Η πραγματικότητα είναι πολύ πιο πλούσια και πολύπλοκη απ' ό,τι φαίνεται στην αρχή. Είναι απαραίτητος ο χρόνος για να αποκαλυφθεί. Χρειάζεται χρόνος για να αναπτυχθεί ένα βλέμμα. Πρώτα βλέπουμε, ακούμε, παρατηρούμε, αφουγκραζόμαστε, μετά σχηματίζουμε την ιδέα για το θέμα μας και, τέλος, διαμορφώνουμε τη δομή της αφήγησης, την κινηματογραφική μας προσέγγιση, το ύφος και τη μορφή της ταινίας.

Όλα ξεκινούν από την ανάγκη μας και την επιθυμία μας να εκφραστούμε, να επικοινωνήσουμε, να δημιουργήσουμε, να μιλήσουμε για τον κόσμο μας. Να συνδιαλαγούμε, να συνδεθούμε με τον κόσμο γύρω μας. Ας αφήσουμε τους φόβους, τις ανασφάλειες, ας βάλουμε στην άκρη την ντροπή της έκθεσης και ας ανοιχτούμε στη ζωή με τη βοήθεια του ντοκιμαντέρ.